

адміністративної діяльності митних органів. З метою покращання ситуації, що склалася в досліджуваній сфері, потрібно вирішити ряд питань організаційного характеру, а саме: підвищити рівень взаємодії з представниками галузевих асоціацій (об'єднань) суб'єктів господарювання, діяльність яких пов'язана із ЗЕД, окремими суб'єктами ЗЕД та суб'єктами підприємницької діяльності з надання послуг у галузі митної справи, їх об'єднаннями; постійно, цілеспрямовано навчати особовий склад митних органів формам, методам, прийомам індивідуально-профілактичної роботи, спрямованої на запобігання митним правопорушенням; організувати та здійснювати регулярне вивчення позитивного досвіду застосування форм і методів індивідуально-профілактичної роботи посадових осіб митних органів.

УДК 351.96:355(477)

О.І. Погірко

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ПАРЛАМЕНТСЬКОГО КОНТРОЛЮ У ВІЙСЬКОВІЙ СФЕРІ

Втілити в життя суспільства демократичні принципи, притаманні державам Європи, Україна змогла лише з набуттям незалежності. Це слушно, оскільки впровадження демократичного контролю над силовими структурами є принциповою ознакою просування України шляхом набуття якостей сучасного суспільства.

Сьогодні реалізація принципу створення і розвитку інститутів військової демократії необхідна для відродження у військових формуваннях, випробуваних у світовому та вітчизняному військовому будівництві, демократичних інституцій: органів громадського контролю; військових профспілок; офіцерських зборів та зборів особового складу, здатних здійснювати функції правоохоронні та інтеграції особового складу війська України. Питання постійного контролю над збройними силами актуалізовані активним розвитком форм та методів збройної боротьби.

Світовий досвід вчить: модель демократичного цивільного контролю над військовою сферою відповідає вимогам цивілізації і демократії. Беручи до уваги, що військові формування не завжди виконують стабілізуючу роль у суспільстві, стан демократії вимагає ефективної системи контролю в галузі національної оборони. Тому об'єктивно виникає запитання: що становить собою цивільний контроль над військовою сферою?

Ці проблеми є актуальними не тільки сьогодні, але й в майбутньому. При цьому практичне вирішення питань організації, порядку здійснення цивільного контролю над військовими формуваннями поставить нові проблеми, які повинні вирішуватись з урахуванням державно-правових реалій в Україні.

Система демократичного цивільного контролю стала об'єктом ґрунтовного дослідження вітчизняних науковців – Б.П. Андресюка, В.Б. Авер'янова, О.І. Гриненка, С.Д. Дубенка, С.В. Ківалова, Є.К. Марчука, Б.А. Пережняка, В.М. Селіванова та зарубіжних аналітиків – М. Дейла, К. Райса, В.М. Серебряникова, П.Ф. Тушева, С. Хантінгтона.

У працях вітчизняних фахівців О.І. Гриненка, П.В. Мироненка наголошується, що впровадження демократичного контролю над силовими структурами підкреслює рух держави в напрямі демократичних перетворень [2].

Відомий іноземний науковець С. Хантінгтон зазначав про фактичне підпорядкування військових цивільному керівництву, до речі, теоретично обґрунтував основоположне питання: яким повинен бути демократичний цивільний контроль над збройними силами. Також відомий науковець М. Яновітц звертає увагу на те, що некомпетентне втручання в діяльність військових формувань може призвести до негативних наслідків у сфері забезпечення обороноздатності країни.

Метою статті є аналіз нормативно-правових актів щодо правового механізму парламентського контролю та його основних напрямів у військовій сфері.

Важливим завданням управління національною безпекою є вдосконалення системи управління Воєнною організацією держави. Слід погодитись, що силова структура при зростанні політичної, соціальної напруги стає самостійною політичною силою.

Збройні Сили України та інші військові формування ніким не можуть бути використані для обмеження прав і свобод громадян або з метою повалення конституційного ладу, усунення органів влади, чи перешкоджання їхній діяльності [1].

Звідси, подальший розвиток громадянського суспільства передбачає налагодження в державі військово-цивільних відносин з метою прозорості заходів, що вживаються у військовій сфері. Збройні Сили України є основою Воєнної організації держави [3].

При розгляді проблеми збройних сил та держави в демократичному суспільстві доцільно виокремити напрями взаємовідносин: вплив збройних сил на соціально-політичні й духовні процеси суспільного розвитку та вплив демократичного суспільства через державу безпосередньо на збройні сили. Правовою основою оборони держави є Конституція України, законодавчі акти та відповідні міжнародні договори, згода та обов'язковість яких надана Верховною Радою України [4].

Основними принципами забезпечення національної безпеки є демократичний цивільний контроль за воєнною сферою, а також іншими структурами в системі забезпечення національної безпеки. У Законі України «Про основи національної безпеки України» демократичний контроль над воєнною сферою визнаний як один із основних принципів функціонування системи забезпечення національної безпеки [5].

Двосторонній характер цивільно-військових відносин об'єктивно зумовлено тим, що держава – це основний елемент політичного суспільства, а елементом

держави і знаряддям політики є збройні сили. Збройні сили знаходяться в центрі суспільно-політичних процесів і є організованим, дисциплінованим, головне, озброєним інститутом держави. Саме демократичний цивільний контроль повинен забезпечити умови діяльності й місце для збройних сил у суспільстві, що дозволить їм виконувати законодавчо визначені функції і завдання і разом з тим не стати політичною або економічною загрозою для суспільства [6].

На основі Конституції України, законодавчих актів органами державної влади визначається призначення, завдання і місце армії в суспільстві, а також принципи комплектування, склад і загальна організаційна структура армії та принципи вищого військового управління.

Отже, армія є політичним і військовим інструментом держави. Збройні сили виступають гарантом воєнної безпеки, цілісності і стабільності політичної системи і суспільства в цілому, виключно в разі існування контролю за діяльністю збройних сил.

Власне кажучи, демократія – це форма організації суспільного життя, за якої владу здійснює сам народ, і спосіб забезпечення їх ділового впливу на процеси державного управління. Важливе значення в усвідомленні сутності демократичного процесу в Збройних Силах України стосовно прискорення її демократичної еволюції має принцип створення, розвитку й охорони інституцій військової демократії. Розбудова в Україні демократичного суспільства взаємопов'язана з налагодженням цивільно-військових відносин щодо сприяння прозорості військових реформ у суспільстві.

Особливе значення у площині цивільного контролю має Закон України «Про Збройні Сили України», де визначено: «Збройні Сили України як військове формування, на яке відповідно до Конституції України покладаються оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканості» [7].

У той самий час у законодавчих актах відсутні положення про залучення до оборони України інших військових формувань Воєнної організації держави. Роль та значення цивільного контролю для держави в цілому не має визначення, звідси ефективність його на всіх рівнях – державному та суспільному – низька.

У законодавчих актах цивільний контроль над збройними силами як принцип військової політики (в першу чергу, розбудови та розвитку армії) практично не згадується. Фактично, про цивільний контроль йдеться в Законі України «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави та окремих концептуальних напрацюваннях і наукових дослідженнях воєнної реформи».

Важливо визначитись, що цивільний контроль над воєнною організацією, військовими формуваннями є невід'ємною складовою частиною загального суспільного демократичного процесу, системою унеможливлення неконституційних рішень, ідей та запобігання відчуженню війська від влади та безконтрольним діям керівного складу [8].

Виходячи з того, що демократичний цивільний контроль є політичним управлінням (керівництвом) у сфері безпеки і оборони з боку демократичних легітимних органів влади – Президента України, Верховної Ради України та Кабінету

Міністрів України, доцільно визначити такі напрями цивільного контролю щодо: прийняття відповідних рішень у сфері оборони; забезпечення виконання заходів реформування та розвитку (в межах бюджетних коштів); використання бюджетних коштів за призначенням.

З метою проведення комплексного аналізу і виявлення особливостей конституційно-правового забезпечення розглянемо правовий механізм демократичного цивільного контролю, який ґрунтується на таких законодавчих положеннях.

В Україні, як і в багатьох інших країнах, основу, на якій будується система цивільного контролю над Збройними Силами України, становить парламентський контроль. Він складається з гнучкої і багатопланової системи інститутів, положень та практичних заходів, які мають з'ясувати законність і доцільність функціонування Збройних Сил України, їх максимальну відкритість, демократичний характер військово-цивільних відносин, стан яких у державі є індикатором її демократичної зрілості [9].

Верховна Рада України реалізує установчі й законодавчі функції та здійснює парламентський контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави відповідно до Конституції України. І, як єдиний орган законодавчої влади, через воєнну законотворчість та парламентські слухання, затвердження військової складової державного бюджету впливає на воєнну політику, формує громадську думку, також сприяє їх безперервному й стійкому (через законодавчі акти) удосконаленню та протидіє протизаконній діяльності. До компетенції Верховної Ради України належить вирішення питань про можливість використання Збройних Сил України за межами території України, також прийняття законодавчих актів з питань «війни та миру».

Отже, парламентський контроль повинен здійснюватись в напрямі вирішення в державі таких основних завдань: недопущення та припинення порушень Конституції України, законів України, інших нормативно-правових актів, регламентуючих застосування Збройних Сил; доведення органам державної влади та громадським інститутам суспільства повної, достовірної та оперативної інформації про відповідність Конституції України стану та діяльності Збройних Сил; створення законодавче визначеного механізму цивільно-військових відносин щодо забезпечення пріоритетів політичних підходів з питань військового будівництва та розвитку, а також у прийнятті рішень використання військових формувань; збалансованість економічних можливостей держави, бюджетних асигнувань на оборону та реальних потреб військових формувань для надійного забезпечення оборони України; підтримка політичної стабільності українського суспільства в напрямі невторчання, виключення можливості застосування військових формувань у суспільно-політичних процесах; урахування пропозицій, громадської думки з питань діяльності військового управління та посадових осіб у сфері оборони України, а також з питань захисту соціальних, економічних, політичних та особистих прав і інтересів військовослужбовців, цивільного персоналу.

Крім парламентського, існує також контроль, який здійснює Президент України. Зауважимо, що питання забезпечення здійснення контролю Президентом України за діяльністю військових формувань також покладено на Інспекцію з

питань контролю за діяльністю військових формувань при Головній службі безпекової та оборонної політики Секретаріату Президента України [10].

Зокрема, контроль здійснюється і з боку органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування; судовими органами; наглядом органів прокуратури та громадським контролем.

Звідси, основними шляхами розвитку парламентського контролю у військовій сфері можливо визначити: сприяння подальшій демократизації Збройних Сил, будівництву, функціонуванню та розвитку їх як цивілізованого війська, армії демократичного типу; досягнення економічно необтяжливого, адекватно обґрунтованого, достатньо ефективного режиму утримання армії; постійний державний та громадський нагляд за процесом функціонування та розвитку збройних формувань, дотриманням життєдіяльності війська у рамках Конституції України; забезпечення максимально можливої транспарентності, прозорості та відкритості у відносинах між суспільством та армією; контроль за дотриманням прав людини у Збройних Силах.

В державі існує потреба побудови повноцінної системи демократичного цивільного контролю за оборонною сферою з чітким розмежуванням повноважень і відповідальності між органами влади.

Таким чином, демократичний цивільний контроль над армією є загально-визначеною, загальноприйнятою у світі складовою оптимального, цивілізованого стандарту керівництва збройними силами, ефективною моделлю управління військовими формуваннями з боку суспільства.

Література

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 142; Про внесення змін до Конституції України: Закон України від 8.12.2004 р. № 2222-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 2. – Ст. 44.
2. Гриненко О.І., Денежкін М.М. Проблеми формування цивільно-військових відносин в Україні // Наука і оборона. – 2002. – № 2. – С. 36-37.
3. Административное право Украины: Учебник / Под общ. ред. акад. С.В. Кивалова. – Х.: Одиссей, 2004. – С. 804-805.
4. Про оборону України: Закон України від 5 жовтня 2000 року № 2020-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 49. – Ст. 420.
5. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19 червня 2003 року № 964-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 351.
6. Марчук С.К. Формування цивільно-військових відносин в Україні // Реформування Збройних Сил України: пріоритети, передумови та перспективи: За матеріалами міжнар. семінарів, м. Київ, 14-15 лютого 2000 р. – К.: НІСД «Наукове видання», 2001. – С. 76-77.
7. Про Збройні Сили України: Закон України від 5 жовтня 2000 року № 2019-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 48. – Ст. 410.
8. Про демократичний цивільний контроль над Военною організацією і правоохоронними органами держави: Закон України від 19 червня 2003 року № 975-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 46. – Ст. 366.
9. Андрусюк Б.П. Реформування Збройних Сил України на сучасному етапі. – К.: Університет. вид-во «Пультари», 2002. – С. 23-24.
10. Про заходи щодо посилення контролю за діяльністю Збройних Сил України та інших військових формувань: Указ Президента України від 12 грудня 2006 р. № 1067/2006 // Урядовий кур'єр. – 2006. – 20 груд.